

Vi vs Dom: Idrottens förmåga och problem med integration

Jesper Fundberg

Etnologiska institutionen, Stockholms universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652-7224) 2004-10-26

Copyright © Jesper Fundberg 2004. Tidigare publicerad i *Invandrare & Minoriteter* 4/2004. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Ivar-Lo Johansson tvivlade på idrotten redan på 1930-talet. Om man lyssnar till debatter om vad idrotten ska uträtta och vad idrotten har för roll i dagens samhälle så tycks det vara få som likt Ivar-Lo tvivlar. Han tyckte om idrott, men försökte samtidigt se de problem och motsättningar som finns inom och runt idrotten. Därför sympatiserar jag med hans hållning: idrott blir mer intressant om man både ser dess positiva och negativa sidor.

En av dagens debatter kring idrott handlar om rollen som integrationsarena. Är idrotten bra för integration mellan olika etniska grupper i dagens Sverige? Svaret är givetvis varken entydigt ja eller nej. Jag kommer i det följande att diskutera vad som kan ses som positivt och negativt när det gäller idrott och integration. Grunden för mitt resonemang är främst den egna forskningen från ett antal projekt, men även forskning och debatt från andra delar av Sverige samt internationellt. Mina egna projekt har till stor del fokuserat hur unga migranter, främst unga män, tänker kring och praktiserar idrott och hur dessa erfarenheter möter idrottens institutioner på olika nivåer.

Jag kommer inte att börja med att tvivla. Idrottens självbild när det gäller integration är min utgångspunkt. Vilka aspekter är det man pekar på för att hävda idrottens möjligheter och fördelar? Jag tror det är pedagogiskt riktigt att börja med de positiva sidorna. Tvivlaren släpper jag fram på slutet.

Hur tänker då idrottsrörelsen om den egna verksamhetens förmåga och möjligheter till integration? I *Idrotten vill*, rörelsens egna idé- och regelverk, proklameras att idrotten är till för alla oavsett kulturell, social, religiös bakgrund och tillhörighet. Man menar till och med att idrotten är en särskilt bra arena där olika människor kan mötas och utvecklas tillsammans. I liknande dokument för de olika distrikten, till exempel Stockholms idrottsförbund, finns nästan ordagranna formuleringar. Idrotten är, menar man, ett tillfälle för demokratisk fostran där alla är välkomna. I en debattartikel i en av landets största tidningar och underskriven av flera ledande förbundsrepresentanter inom idrotten hävdas att ”det andra talar om, det gör vi när det gäller integration”. Idrottsrörelsens självbild verkar så långt stolt och positiv i frågan. Samtidigt pågår projekt sedan flera år och på flera håll i landet

kring integrationsfrågor. Idrotten tycks trots allt också mena att det behövs särskilt stöd för integrationsarbetet. Den generella ordningen inom idrotten klara inte detta på egen hand, blir en rimlig tolkning. Riksidrottsförbundet har också en arbetsgrupp som ser över integrationsfrågor, och 2002 genomförde samma organisation en undersökning som visade att idrotten lockar många ungdomar med migrationserfarenhet. Rapporten var positiv, menar de, och visar att ”invandrapojkar attraheras av vissa idrottsgrenar till och med mer än svenska pojkar” och att ”invandrarflickor attraheras av idrott i mindre utsträckning, men inte så lite som debatten tycks låta ibland”. Jo, det finns trots allt problem att ta i tu med när det gäller idrott och integration. Den problematiken blir tydlig när etnicitet och kön kombineras i diskussionen. Föga förvånande är det flickor och kvinnor med migrationserfarenhet som utmålas som problematiska: de idrottar inte så mycket som pojkar och män oavsett om dessa kallas svenska eller invandrare. I motsats till kön är dock klassaspekten i relation till integration nästan helt frånvarande i både debatter och forskning. I min egen forskning finns det tendenser som pekar på att just klass spelar en viktig roll i integrationsfrågor.

Vad säger då nationell och internationell forskning om idrott och integration? Sett ur ett nationellt perspektiv är antalet forskningsrapporter litet, men ett ökat intresse kan skönjas på flera håll. Tomas Peterson på Malmö högskola och kollegor till mig på Idrottshögskolan i Stockholm har publicerat artiklar och rapporter. I framtiden lär det bli mer. I Norge finns ett antal avhandlingsprojekt på gång i ämnet samt en utmärkt översikt om den forskning som bedrivits i Europa och USA av Åse Strandbu. Hon konstaterar att det finns mycket tyckande och många förhoppningar som påminner om den svenska idrottsrörelsens självbild när det gäller integration, men att forskningen inte kan styrka förhoppningarna. Ett problem som Strandbu pekar på är att det tycks vara svårt att klart definiera vad integration och idrott betyder konkret. Är det antalet utövare med invandrabakgrund inom idrotten? Är det hur människor behandlas inom idrotten? Är det idrottens förmåga att skapa vägar in i samhället utanför själva idrottandet? Eller är det något annat eller ytterligare? Mycket av den forskning som bedrivits i till exempel Holland, Storbritannien, USA och Frankrike handlar om teoretiska resonemang, som visserligen är intressanta och ger många perspektiv på integration och idrott, men det finns tyvärr lite material i form av statistik, observationer och intervjuer att pröva teorierna emot.

I de intervjuer och observationer som jag gjort kring integration och idrott är resultaten också svåra att tolka entydigt. De ungdomar som jag mött och samtalat med har många *olika* förhållningssätt till sitt idrottande, liksom de har många *olika* tankar, känslor och erfarenheter av integration och idrott. Viktigt att hålla i minnet är att jag enbart träffat ungdomar inom idrotten; många av dem har till och med lyckats mycket bra inom sin gren. Bilden av idrott borde naturligtvis kompletteras med alla de röster som representerar dem som valt bort idrotten och, kanske ännu viktigare, även dem som valts bort av idrotten. Det senare sker, trots att idrottsrörelsen menar att den är till för alla.

Vad talar då för en positiv relation mellan idrott och integration? Först och främst är idrotten en mötesplats. I en förening, i ett lag, i en träning och tävling är det möjligt, ja sannolikt, att du möter människor med olika erfarenheter och bakgrunder. Idrotten är demokratisk i den meningen det inte finns formella hinder för någon att delta. Sedan finns

det givetvis andra omständigheter som skiktar även idrotten: ekonomiska och andra materiella tillgångar, föräldraengagemang, omgivningens syn på dig och ditt idrottande, handikapp, kön (som sällan blandas) etc. Ett annat skäl som talar för idrotten är fokus på kroppen. Det är oftast kroppsliga prestationer som räknas inom idrotten, till skillnad från andra arenor där språklig förmåga och socialt kontaktnät avgör framgång och möjligheter. Det är möjligt att börja spela fotboll, basket eller hoppa höjd från första dagen i ett nytt land, medan det i allmänhet tar längre tid att lära sig fylla i en blankett, svara på frågor i skolan eller föra en konversation på en arbetsplats. Det finns också forskning i Sverige som lyft fram att deltagande i idrott underlättar språklig utveckling bland unga migranter. En tredje positiv sida är idrotten som arena för erkännande. Att delta i idrottssammanhang kan också vara ett sätt att bli bekräftad. Det är möjligt att uttrycka sig själv där och även visa talanger och sidor som kanske kommer i skymundan i skola och arbetsliv. Idrotten hjälper också till att utveckla kontaktnät. Flera av de ungdomar som jag talat med berättar lyriskt om ledare och vänner de träffat just inom idrotten. I några fall har dessa relationer överskridit själva idrottsarenan.

En annan aspekt av idrotten som erkännande är möjligheten till idrottskarriär. Detta har uppmärksammats en hel del i den internationella forskningen. Det är inom idrotten som svarta i USA och Storbritannien får framgångar och hyllas som nationens hjältar. Det franska fotbollslandslaget skapade politisk debatt i slutet av 1900-talet genom att vara ett synnerligen framgångsrikt exempel på etnisk, rasmässig och religiös mångfald. I sommar har Zlatan varit utgångspunkt för flera diskussioner om vad bollkänsla kan skapa i form av framgång trots att allt annat i hans liv pekat åt motsatta riktningen. I kön utanför en allsvensk fotbollsmatch säger en man att hemmalagets ena anfallare som är född i Chile betyder mer för integration än alla projekt inom idrotten med samma syfte. Anfallaren har fått andra chilensare att ställa sig i samma hejarklack som svenskarna och därmed dela intresse, erfarenheter, glädje och sorg, säger mannen i kön. De ungdomar jag samtalade med menar att de bedöms utifrån vad de kan och inte varifrån de kommer när de idrottar. Idrotten är etnisk blind, menar de. Vidare erbjuder idrotten en frizon från det övriga livet som ter sig mödosamt, fyllt av krav och motstånd. Att idrotta är att känna flyt och glädje, säger en ung kvinna som spelar basket. Hon upplever att hon kan glömma vardagen de timmar hon idrottar. Och det blir ganska många timmar, erkänner hon med ett leende. Sammanfattningsvis är det tre områden som kan kallas de positiva när det gäller idrott och integration: mötesplatsen, fokus på kroppen och erkännandet.

Om vi istället gör som Ivar-Lo och tvivlar en stund på idrotten, så blir rollen som integrationsarena än mer nyanserad. Det som ofta framhävs, idrotten som mötesplats, kan visserligen vara en positiv aspekt men det finns inga självklarheter i hur dessa möten ser ut. I början av sommaren möttes två pojklag i Stockholm i en fotbollsmatch. Det ena laget bestod mestadels av judiska unga män och det andra av dominerades av unga män med somaliskt ursprung. Slagsmål, skällsord och hot avbröt matchen. Rubrikerna i media var stora. Det var också ett idrottsmöte. Idrotten har nämligen en bred potential när det gäller att vara mötesplats. I intervju efter intervju bekräftas idrottens möjlighet till både positiva och negativa möten. På idrottsarenan kan glädje och hat uttryckas. För likväl som idrotten ofta ser till människors prestationer så tycks det samtidigt finnas utrymme för främlingsfi-

entliga och rasistiska uttryck. Idrott väcker känslor. Vi mot dom. För flera år sedan följde jag ett fotbollslag bestående av svenska pojkar från villasamhället utanför Stockholm. En av papporna var med på de flesta träningar och matcher. Han suckade tungt när laget var på besök i grannförorten där ”invandrarkillarna” bodde. Han tyckte ena stunden att föräldrarna var för lite engagerade. Att de inte brydde sig om sina barn och bara lämnade över ansvaret till svenska föräldrar som var idrottsledare. Veckan därpå var han lika misstänksam när det gällde ”de andra” föräldrarnas för stora engagemang. De gapade och skrek och trodde det var landskamp. Aldrig betedde de sig normalt, antingen med för stort engagemang eller för litet, tyckte han.

Förvåningen hos idrottsfolk och i media tycks vara stor när idrotten visar upp exempel på bråk och konflikter. Jag har svårt att förstå denna förvåning. Idrottens logik liknar etnicitet och nationalism. Vi mot dom. Vi ska besegra dom. Idrottsmän och kvinnor representerar nästan alltid något utöver sig själva, en förening, ett distrikt, en nation. Idrotten som mötesplats kan därför sluta med handslag likväl som med vredesutbrott. För likväl som man kan hävda att idrotten är gränslös så tycker jag mig se lika många exempel på hur idrotten upprätthåller gränser. Få tillfällen förutom idrott tillåter så många fördomar och stereotyper att fritt flöda bland åskådare och i media: svenskar är kyliga och taktiska, spanjorer darrar när det är allvar, ryssar har ingen lagmoral, kineser är sprungna ur idrottsfabriker och fuskar, kenyaner springer för att de har så roligt och långt till skolan, tyskar är tråkiga, danskar är roliga, turkar fanatiska och italienare är passionerade och fuskar ibland de också. Så sägs det. Det är skillnad på vi och dom i idrottens värld och idrotten tycks långt ifrån alltid vara gränslös.

För en tid sedan intervjuades jag av en ung journalist som skrev om ras och idrott. Vi pratade mycket om svarta basketspelare. Hon ville få mig att kommentera det andra sagt till henne att svarta har en annan fysik och därför är bra på att spela basket (liksom att springa 100 meter). Vi resonerade också om den sociala situationen i USA där svarta ser sina förebilder och sina chanser att lyckas just inom idrotten. Men var det också så att de hade andra gener? Jag vet inte, svarade jag. Men jag tycker frågan är mer intressant än själva svaret. Ingen har hittills ställt frågan om vita har särskilda gener för orientering eller innebandy som ju domineras av just vita. Vi ställer olika frågor och har olika förklaringsmodeller till olika kroppar. Bråk mellan så kallade invandrare och svenskar på idrottsarenan tolkas som om de förra har en annan kultur: att de är mer hetlevrade, mer fysiskt utåtagerande och inte förstår (våra) regler. Liknande bråk mellan enbart svenskar förstås i termer av psykologi: dålig stämning i laget, någon är ur balans osv. När Zlatan bråkar är han invandrare. När Fredrik Ljungberg gör detsamma är han ur form. Ändå viftar och gestikulerar de på liknande vis.

I basket kan man vara tjejcool, säger en av de unga kvinnor jag samtalar med på frågan om skillnaden mellan fotboll och basket. Hennes erfarenhet liknade flera av vännernas erfarenheter inom basketföreningen. De hade upplevt en grabbig stämning i fotbollen. Det var på killarnas villkor och jargongen var ”gubbig” med manliga äldre tränare, menade de. Unga kvinnliga migranter valde att hellre syssla med en sport där de kunde mätas efter den egna måttstocken, där de tränades av tjejer som de bodde i närheten av och där man kunde vara ”tjejcool”. Så kan relationen mellan idrott och integration se ut.

Jag vill inte spela för Irak eller för Sverige, säger Yasin. Jag har nyligen föreslagit just dessa två länder om han skulle bli riktigt duktig i fotboll. Min logik var att han ju föddes i Irak och nu bor i Sverige. Vad skulle han annars välja? Brasilien eller Spanien, svarar han efter en stund. Något bra lag, säger han. Hans perspektiv än långt mycket mer vidsynt än mitt. Han och jag visste var han bodde för tillfället, men vem vet vart han är på väg? Flera år senare tänker jag på Yasins sätt att förhålla sig till nationer, hem och tillhörighet. Skaran av unga fotbollsproffs som i unga år söker lyckan i olika europeiska länder växer allt mer. Många av dem har migrationserfarenhet. De kallas invandrare i Sverige och blir plötsligt i och med flytten utomlands representanter för Sverige. Oavsett vad de själva tänker och tycker. I Sverige har man ju ingenting att hämta ändå, varken pengar eller respekt, säger en ung fotbollsspelare som drömmer om att bli professionell. Så kan relationen mellan idrott och integration också se ut.

Är en stor andel invandrare inom idrotten ett tecken på god integration i ett samhälle? Är idrotten ett sätt att få erkännande, både materiellt och identitetsmässigt? Det finns forskning i USA som menar att ju högre andel etniska minoriteter som finns inom idrotten ju tydligare tecken är det på ett främlingsfientligt samhälle. Resonemanget går ut på att idrotten blir den enda arenan där ”den andre” tillåts finnas och den enda till buds stående karriärsvägen. Detta resonemang måste naturligtvis nyanseras och även ställas emot hur idrott är organiserad i varje land och vilken roll den spelar där. Men denna tanke är inte främmande för de unga män och kvinnor jag intervjuat i Sverige. Fotbolls- och basketungdomar berättar om erfarenheter utanför idrotten som får dem att välja, alternativt fly in till, idrottsarenan. Där får man vara ifred. Det tycks finnas en dubbel effekt som gör att många migranter väljer idrott: idrotten är kul och lockar samt att samhället utanför känns diskriminerande och stängt. Så långt borde idrotten vara stolt. Idrotten tar emot. Men leder idrottslig aktivitet vidare? Det finns tyvärr få studier som handlar om detta. De jag har intervjuat verkar ha få förhoppningar om det. Leder idrotten vidare så är det utanför Sveriges gränser. Om man ändå ska kalla idrotten för en lyckad integrationsarena så är den starkt begränsad. Man måste vara kvar där ”inne” och man ska helst vara idrottsutövare. I en undersökning av Riksidrottsförbundet visar det sig att invandrarungdomar i lägre utsträckning än andra ungdomar får frågan om att bli ledare inom idrotten. Kommande året kommer jag att se närmare på hur den etniska representationen ser ut inom idrottens förbund och styrelser. Är det så att den integrationsmässiga ambitionen inte sträcker sig längre än till idrottslig aktivitet inom idrottsrörelsen? Där beslut fattas och där verksamhet planeras, bedöms och utvecklas kanske inte alla grupper har plats? Om det är så måste idrottsrörelsen ställa sig fler frågor om den egna självbilden i relation till integration.

Sammanfattningsvis så tycker jag mig se ett behov av att från både idrottsrörelsen och forskarsamhället närmare definiera vad integration kan handla om. Mina tre teman: idrotten som mötesplats, fokus på kropp och ett tillfälle för erkännande visade sig innebära både fördelar och nackdelar sett till relation mellan idrott och integration. Jag tror därför det finns flera aspekter kring dessa frågor som inte nödvändigtvis ska förenklas men tydliggöras. Därefter behövs fler empiriska studier kring dessa frågor. Sommarens olympiska spel har säkert gjort några av oss uppmärksamma på hur etniska och kulturella gränser kan överbryggas inom idrotten. Men spelen i Aten visade också hur samma sorts gränser upp-

rätthålls, förtydligas och stärks. Vem och vilka tävlar man för? Vem och vilka ska besegras? Vilka är utövare och vilka är ledare? Och varför faller tårar nerför kinderna när en flagga hissas?